

Hanuliak, Milan; Mináč, Vladimír

Charakteristika sídliska z prelomu včasného a vrcholného stredoveku v Senci-Svätom Martine

Archaeologia historica. 2009, vol. 34, iss. [1], pp. 639-656

ISBN 978-80-7275-079-5

ISSN 0231-5823

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/140832>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Charakteristika sídliska z prelomu včasného a vrcholného stredoveku v Senci-Svätom Martine

MILAN HANULIAK – VLADIMÍR MINÁČ

Abstrakt: V roku 1976–1978 sa na okraji osady Senec-Svätý Martin preskúmalo dedinské sídlisko. Na ploche 450 m² bolo doložených 21 sídliskových objektov a žlab. K objektom patrí 7 polozemnic, 7 zásobných jám, 3 obilné zásobnice, 2 samostatné pece a 2 ohniská. Na základe analýzy predmetov materiálnej kultúry a typológie objektov možno osídlenie lokality zaradiť do druhej polovice 9. storočia a 11.–prvej polovice 12. storočia. Vnútornú chronológiu osídlenia lokality ani jej skutočný rozsah nebolo možné spoľahlivým spôsobom priblížiť. Dôvodom je obmedzená plocha areálu, ktorý nebol odkrytý plošne, ale sondážnou metódou.

Kľúčové slová: Včasný a vrcholný stredovek – dedinské sídlisko – typológia objektov a materiálnej kultúry – charakteristika osídlenia.

Characteristics of a Settlement from the Turn of the Early and High Middle Ages in Senec-Svätý Martin, Slovakia

Abstract: In 1976–1978 a settlement found on the edge of the village of Senec-Svätý Martin was researched. An area of 450 m² contained 21 settlement features and a trench. To the features belong 7 half-sunken buildings, 7 storage pits, 3 grain storage pits, 2 individual furnaces and 2 fireplaces. Analysis of the cultural artefacts excavated and the types of houses has shown that the settlement was inhabited between the second half of the 9th century and the 11th/early 12th century. The internal chronology of the settlement of the location and its actual extent could not be reliably demonstrated. One reason was limited space; the area was not excavated blanket-fashion but only by means of probes.

Key words: Early and High Middle Ages – village settlement – typology of buildings and material culture – settlement characteristics.

Do nepočítanej kolekcie zaniknutých stredovekých dedín, preskúmaných v minulosti pri archeologickom výskume, pribudlo v závere 70-tych rokov minulého storočia nové nálezisko. Ide o lokalitu z polohy Za rybníkom (pôvodne Pasienok), ležiacu na SV okraji dnešnej osady Svätý Martin, administratívne pričlenené k okresnému mestu Senec.

K objaveniu lokality prispeli rekultivačné práce, zamerané na rozšírenie výmery ornej plochy do poľnohospodársky neobrábaných úsekov katastra. Už zakrátko po ich spustení, v roku 1976, boli buldozérom porušené tri sídliskové objekty. Zdokumentovali ich pracovníci Archeologického ústavu SNM z Bratislavy, ktorí v predmetnej polohe pokračovali vo výskume lokality aj v nasledujúcich dvoch rokoch. Počas dvoch sezón stihli sondážnou metódou prebádať plochu 450 m² z centrálnej časti sídliska (obr. 1), ktorého pôvodný areál bol podľa indícií povrchového prieskumu odhadnutý na 25 000 m² (Mináč 1978, 160–161; Zachar–Mináč 1977, 296–297).

Predchádzajúce informácie, doplnené výskopisnými údajmi prezradia, že odkrývaná lokalita ležala na SV svahoch, klesajúcich do pozdĺžnej terénnej depresie. Jej stredom pôvodne pretekala potok, ktorý v priebehu včasného novoveku zanikol zmenou hydrologických pomerov. Existencia potoka spolu s vhodnou konfiguráciou terénu a pedologickou skladbou zrejme rozhodli o tom, že prezentovaná lokalita bola okrem včasného a vrcholnostredovekého úseku osídlená aj počas eneolitu, strednej doby laténskej a rímskej. Svedectvo poskytuje 9 objektov s uvedeným časovým zaradením. So stredovekým úsekom osídlenia lokality bola odborná verejnosť oboznámená v roku 1980 v Košiciach-Zlatej Idke počas XII. celoštátnej konferencie archeológie stredoveku. V prednesenom referáte i v publikovanom príspevku boli v stručnosti deklarované základné charakteristiky preskúmaných objektov, nálezového inventára, spolu s chronologickým rámcom osídlenia (Mináč 1981, 487–497). Informácie tohto druhu sú dodnes akceptované aj napriek tomu, že sa získali počas prvej fázy spracovania materiálnej bázy. Jej komplexná analýza nebola vykonaná z objektívnych dôvodov. K odstráneniu tohto nedostatku mohlo dôjsť až v tomto kalendárnom roku, po súbornom spracovaní a vyhodnotení nálezového fondu. Predložený príspevok si kladie za

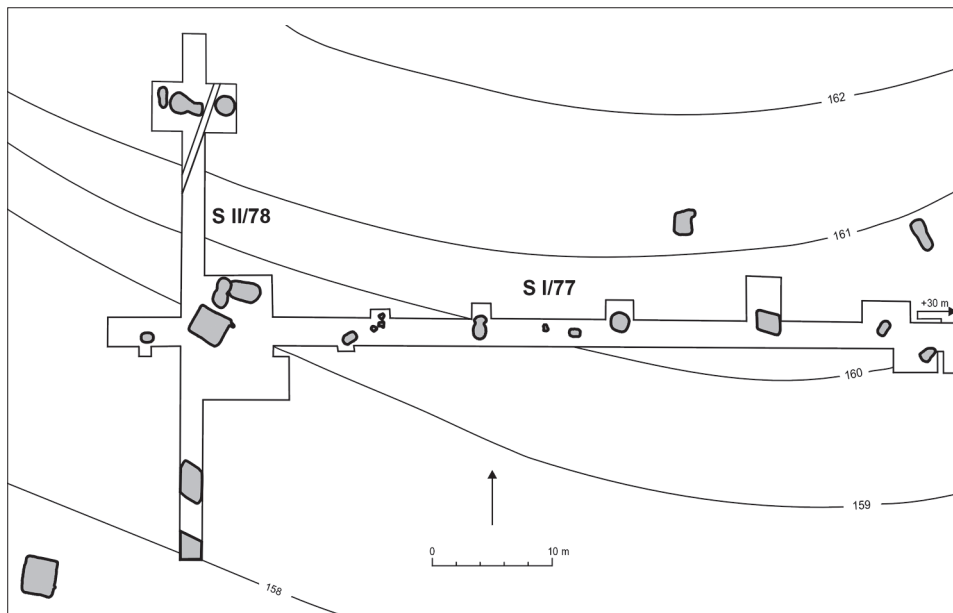
cieľ poskytnúť základnú charakteristiku jestvujúcej materiálovej bázy, verifikovať v minulosti dotvorené informácie a zaznamenané fenomény interpretovať z pohľadu súčasného stavu bádania.

Sídliskové objekty

Na základe výskytu príbuzných až identických znakov v pôdorysnej dispozícii, metrických údajoch a predpokladanom spôsobe využitia bolo možné 21 stredovekých objektov začleniť do siedmich podskupín. Tie sú organickými zložkami štyroch základných skupín, pracovne označených ako kategórie polozemnicových, jamovitých a kúreniskových objektov. Štvrtú kategóriu reprezentuje žlab, zaznamenaný v dĺžke deviatich metrov v rámci severného ukočenia S II/78 (obr. 1).

Do prvej podskupiny z prvej kategórie patria štyri obytné polozemnice (1/76, 1/78, 12/78, 13/78). Prvé dve z nich boli v úplnosti preskúmané, tretia iba čiastočne. Z posledného objektu 13/78, umiestneného na južnom okraji S II/78, mohla byť exploatovaná iba vrchná vrstva interierového zásypu (obr. 1). Zvyšné časti zostali nedoskúmané z dôvodu ultimatívnej požiadavky definitívne ukončiť terénne práce v danom priestore. Skladba a sfarbenie zásypovej zeminy z objektu 13/78 sú spolu s plošnou výmerou jeho interiéru identické so znakmi, ktoré boli zdokumentované u predchádzajúcich troch polozemnic obytného charakteru. U žiadneho reprezentanta zo zvyšných vyčlenených podskupín neboli naopak uvedené parametre preukázané. Z uvedených dôvodov sa zdá byť reálne pôvodné funkčné využitie tohto objektu.

K príznačným znakom obytných polozemnic patrí štvorcový až obdĺžnikový pôdorys so zaoblenými nárožiami (obr. 2:1–3). Dĺžky susediacich strán nie sú identické. Hodnota ich dĺžkovo-šírkového indexu sa pohybuje v rozmedzí 1,04–1,2. Od týchto údajov nezávislá plošná výmera interierov kolíše v rozmedzí 9,8–11,7 m². V rovnakej miere chýba zdôvodnenie ich rozdielneho zahĺbenia vo svetlosfarbenom podlaží, ktoré dosahuje 25 až 40 cm. Výnimku predstavuje iba severná strana objektu 1/76 s hĺbkou 67 cm, zatiaľ čo u južnej strany išlo o 27 cm. Uvedená rozdielnosť zrejme súvisí s vyšším pôvodným sklonom podlažia v príslušnom mieste, ktorý bol následne kompenzovaný soliflukciou vrchných vrstiev

Obr. 1. Senec-Svätý Martin, Za rybníkom. Plán preskúmanej časti sídliska (podľa V. Mináča a K. Fűryovej).

Abb. 1. Senec-Svätý Martin, Hinter dem Fischteisch. Plan des untersuchten Teils der Siedlung (nach V. Mináč a K. Fűryová).

pôdneho horizontu. Úroveň ušliapanej interiérovej podlahy bola vo všetkých prípadoch rovná, bez dokladov špeciálnej úpravy.

K súčasťam vnútorného vybavenia polozemnic patria dva typy kúrenísk. V objekte 1/76 ide o pec umiestnenú v JV nároží (obr. 2:2). Poloblúkový tvar kúreniska, s rozmermi 120×70 cm nie je v príslušnom chronologickom rámci obvyklý. Odlišuje sa od štandardných typov s predĺženou stredovou líniou oválnej až podkovovitej formy (napr. Hanuliak–Mináč–Pavúk 2008, obr. 4, 5; Ruttkay 1997, 242–243). Zvyšky spodných úsekov hlinenej kupoly, zachované v postranných častiach obvodu pece z objektu 1/76 však presvedčajú o tom, že ide o pôvodnú formu, nezmenenú druhotnými činiteľmi. V objekte 1/78 a 12/78 sa zdokumentovali zvyšky deštruovaných telies pecí, vybudovaných z lomových kameňov (obr. 2:1, 3). Ich pôvodná základňa mala obdĺžnikový tvar s rozmermi 150–160×120 cm. V mieste čelustového otvoru sa zachovali zvyšky prepálených kúrenísk, hrubé 3,5 cm. Ich umiestnenie naznačuje, že otvor pecí ležal na priečeli užšej strany kolmej na príhlúhú interiérovú stenu. Tento princíp bol dodržaný aj napriek tomu, že pozdĺžna os oboch interiérov nebola súhlasne orientovaná. V nadväznosti na tento poznatok nemožno prehliadnúť skutočnosť, že pozdĺžna os polozemnic aj ostatných objektov s pretiahnutým pôdorysom nebola usmerňovaná podľa svetových strán či iných skrytých princípov (Kuna 2005, 108–109), ale pragmaticky korešpondovala s miernym sklonom svahovitého prostredia (obr. 1).

Ďalším, súčasne i posledným zástupcom vnútorného vybavenia obytných polozemnic je zásobná jama vyhlbená v SZ nároží objektu 1/76 (obr. 2:2). Jej poloha nie je náhodná. Zodpovedá súvekým pravidlám, ktoré predurčovali umiestnenie takýchto jám do protíhlého rohu, v akom bolo vybudované vykurovadlo (Habovštiak 1961, 461–462; Hanuliak–Mináč–Pavúk 2008, obr. 4, 5). Objekty tohto typu, bez ohľadu na pôdorys a nevelké rozdiely v metrických údajoch, slúžili na príručné uskladňovanie konzumovanej potravy (Fusek 2000, 124). Tomuto účelu zodpovedal aj ich objem, neprevyšujúci 0,3 m³.

Nadzemné časti analyzovaných obydľí sa nezachovali. Ich podobu preto tradične dotvárame na základe zachovaných kolových jám alebo priamych či nepriamych indícií získaných z iných lokalít. V Senci–Svätom Martine boli kolové jamy zistené iba v objekte 1/76 (obr. 2:2). Jedna z nich leží v SV nároží interiéru, druhá bola v blízkosti pece sčasti zapustená do profilu východnej steny. Ak boli v týchto jamách pôvodne umiestnené drevené koly, išlo o súčasť skeletu stien stĺpovej konštrukcie. Táto bola horizontálne vypletená prútmi omazanými hlinou (Šalkovský 1998, 16, 18). Využitie popísaného typu konštrukcie pripúšťa 12 kusov mazanice. Na dvoch z nich strednej veľkosti sa zachovali odtlačky prútia s priemerom 1,2–1,4 cm. Na druhej strane sa nedá prehliadnúť chýbajúce spoľahlivé osvetlenie prícín, pre ktoré sa jamy po stĺpoch nezachovali vo vyššom počte a prečo absentujú aj vo zvyšných častiach interiéru (napr. Fusek 2000, obr. 5). Vylúčiť treba možnosť, že by doklady po nich neboli postrehnuté. Areál stredovekého sídliska bol odkrývaný ručným kopaním. Pri takejto metodike nemohli byť prehliadnuté kolové jamy aj z tmavšie sfarbených nadložných vrstiev hliny, ktoré bývajú zvyčajne odstránené pri odhumusovávaní archeologických lokalít prostredníctvom ťažkých mechanizmov.

V objekte 1/78 boli nadzemné časti objektu vybudované odlišnou stavebnou technikou. Pri rekonštrukcii jej podoby zohráva dôležitú úlohu kolová jama nájdená na vonkajšej strane južnej obvodovej steny (obr. 2:3). V nej mohol byť osadený kôl s maximálnym priemerom do 38 cm a zahĺbením 55 cm od úrovne vtedajšieho terénu. Zaznamenané parametre presvedčajú o tom, že išlo o jeden zo sochových stĺpov podopierajúci slemenú dvojšpádovej strechy. Poloha predmetného nosníka v strede dlhšej strany príbytku nie je vo vrcholnom stredoveku obvyklá. Zo včasnostredovekého úseku sú však výnimočne známe aj takéto alternatívy (Kuna 2005, 29a, 29b). Ak bolo v objekte 1/78 aplikované uvedené riešenie, nadzemné časti obydľia mohli byť zložené z 2–3 vencov, horizontálne uložených kmeňov stromov miestnej proveniencie. Tie vytvorili steny vysoké 35–60 cm. Ak by sa k tejto hodnote prirátal rozsah zahĺbenia interiéru od podlahy k pochôdznej úrovni vtedajšieho terénu (65 cm), zistíme, že k dosiahnutiu minimálnej výšky 200 cm by postačovalo prevýšenie poskytované kon-

štrukciou dvojspádovej strechy. Spomenutý vertikálny limit je hlavným predpokladom pre plnohodnotné využívanie podstatnej časti interiérovej plochy jedincami pri vzpriamenej postave (Hanuliak–Vladár 2008).

S istotou však nemožno vylúčiť ani inú verziu stavebného riešenia, pri ktorom obvodové steny chýbali. Protílahlé plochy dvojspádovej strechy by pritom spočívali odkvapovými hranami priamo na úrovni vtedajšieho terénu. Vhodnejší bol na tento účel obvodový rám, zhotovený zo stromových kmeňov, uložených v jednej vrstve (Dostál 1975, obr. 8; Šalkovský 2007, obr. 23). V takomto prípade muselo slemenno strechy prevyšovať vtedajšiu úroveň terénu minimálne o 200 cm. Línie strešných krokvic by zasa mali dosadať cca 50–60 cm od obvodového obrysu interiéru (Fusek 2000, 121; Sabján 1999, 131–133; Takács 1999, 94–96).

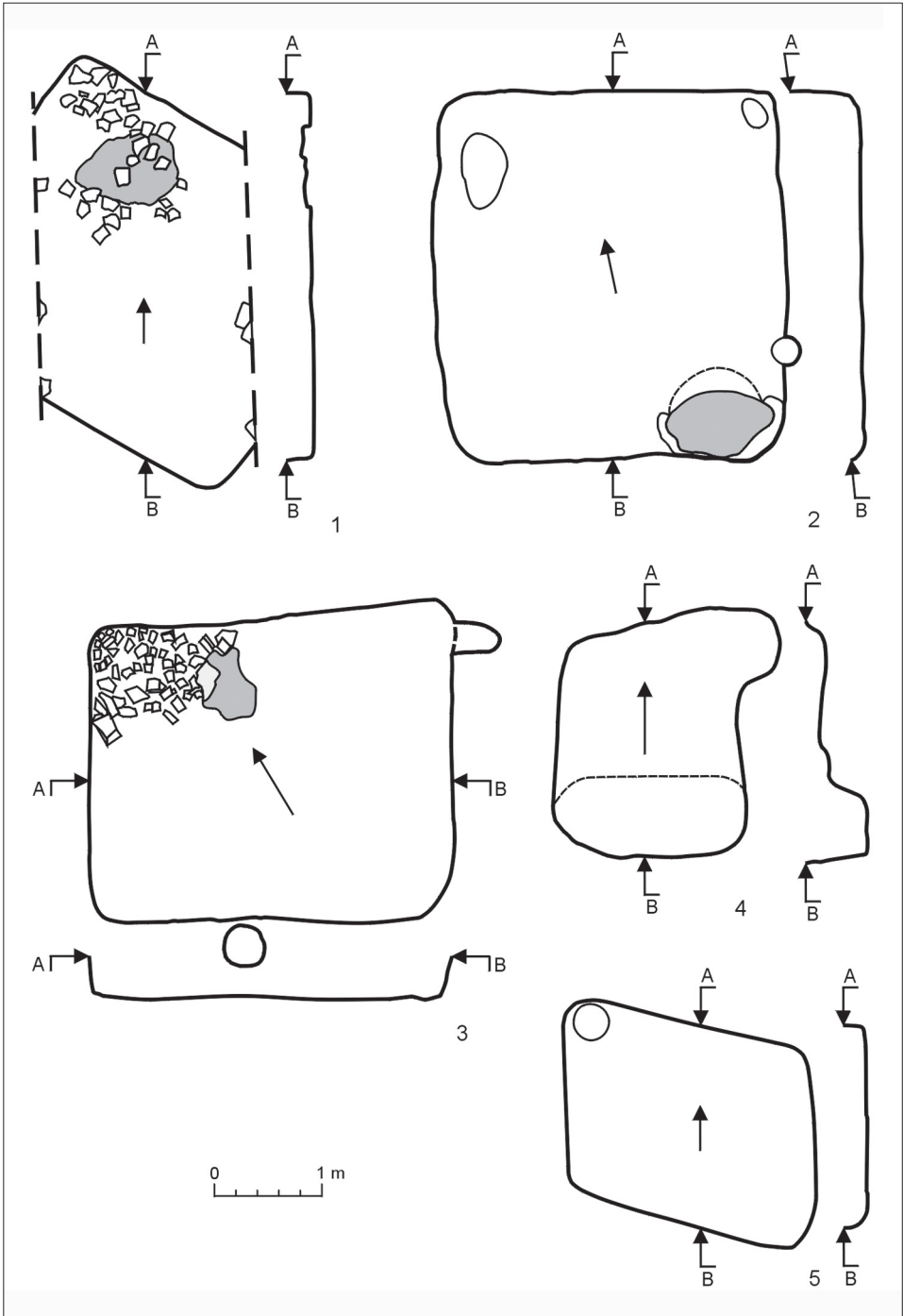
Za indikátor vstupu do objektu 1/78 s určitou nemožno považovať jazykovitý výbežok umiestnený v blízkosti SV nárožia (obr. 2:3). Napriek prijateľnej dĺžke 40 cm je však iba 25 cm široký, 20 cm hlboký a má rovné dno. Maďarskí bádatelia výbežky tohto typu, zaznamenané v nepočetných prípadoch v obytných polozemniciach, považujú za účelovo vyhlbené žľaby. Pomocou nich mala byť uľahčená výmena staticky oslabenej strešnej krokvice. K podpore tejto hypotézy, neskôr aj experimentálne overenej v praxi, využili jej autori aj sériu matematických prepočtov (Szentgyörgyi–Buzás–Zentai 2000, 311–312; Szentgyörgyi–Mezei–Buzás 2000, 331–413).

Aj napriek tomu možno uviesť voči danému riešeniu niekoľko spochybňujúcich výhrad. K nim patrí aj nezvyčajne vysoká početnosť známych prípadov (75 %), v ktorých bol analyzovaný žlab umiestnený vždy oproti čelustovému otvoru peci. Z tohto dôvodu sa zdá byť vcelku prijateľný názor J. K. Pintéra (ústna informácia). Tento bádateľ považoval žľaby za kanály predurčené na privádzanie vzduchu k peciam, ktorý mal podporiť proces horenia. Takého riešenie prichádza do úvahy najmä v ročnom období so zhoršenými poveternostnými podmienkami. Účelovo privádzaný vzduch mohol takisto zlepšiť cirkuláciu dymových splođín v interiéri (Pleinerová 1986, 148, obr. 32).

Do druhej podskupiny polozemnicových objektov boli zaradené tri objekty (3/76, 6/77, 4/78). V prípade prvých dvoch objektov sú ich vonkajšie znaky blízke charakteristikám, ktoré sa v odbornej literatúre uvádzajú pri hospodársko-výrobných objektoch, čiastočne zahĺbených v teréne. K takýmto indikátorom patrí napríklad aj obdĺžniková forma pôdorysu, absencia vykurovadla, prípadne i nižšie zahĺbenie v teréne s obmedzenou plošnou výmerou, nerovnosťami v úrovni dna a v obrysových líniách (Nekuda 2000, 45; Šalkovský 1998, 26; Vignatiová 1992, 29). Z vymenovaných charakteristík bola v objekte 3/76 doložená obdĺžniková pôdorysná dispozícia interiéru s úspornou plošnou výmerou (4,1 m²), malým zahĺbením v teréne (20 cm), chýbajúcim vykurovadlom a 60 cm hlbokou oválnou priehlbňou v južnom ukončení interiéru (obr. 2:4). Výnimočným prvkom je jazykovitý výbežok vstupného priestoru v mieste SV nárožia, ktorý je šikmo sklonený do interiéru.

Pôdorysná dispozícia objektu 6/77 má neobvyklý kosodĺžnikový tvar, jeho plocha i zahĺbenie majú však identické parametre, zaznamenané aj v objekte 3/76. Nie celkom zrejмый je význam kolovej jamy zdokumentovanej v SZ nároží interiéru (obr. 2:5). Sfarbenie zásypovej zeminy a z nej získané nálezy neposkytujú žiadnu indíciu využiteľnú pri spresňovaní spôsobov pôvodného využitia objektov 3/76 a 6/77. V rovnakej miere uniká možnosť potrebná k dotvoreniu predstavy o podobe a konštrukcii nadzemných častí týchto objektov. Na rozdiel od obytných polozemnic boli tieto časti s veľkou pravdepodobnosťou vybudované menej náročným spôsobom, z iného stavebného materiálu a prekryté ľahšou strešnou krytinou (Nekuda 2000, 45; Šalkovský 1998, 14).

K polozemniciam pertraktovaného využitia bol dodatočne pripojený aj objekt 4/78 (obr. 3:2). Za rozhodujúce kritérium bolo zvolené aj chýbajúce vykurovadlo a interiérová plocha objektu. Jej hodnota (6,1 m²) prevyšuje obvyklú úžitkovú výmeru jamovitých objektov s vaňovitou formou pôdorysu, využívaných v rámci spracúvanej lokality na skladovacie účely (Hanuliak 1989, 166). Plocha týchto objektov sa však pohybuje iba v rozmedzí

Obr. 2. Senec-Svätý Martin, Za rybníkom. 1 – objekt 12/78; 2 – objekt 1/76; 3 – objekt 1/78; 4 – objekt 3/76; 5 – objekt 6/77 (podľa V. Mináča a K. Fűrövej).

Abb. 2. Senec-Svätý Martin, Hinter dem Fischteich. 1 – Objekt 12/78; 2 – Objekt 1/76; 3 – Objekt 1/78; 4 – Objekt 3/76; 5 – Objekt 6/77 (nach V. Mináč a K. Fűrövá).

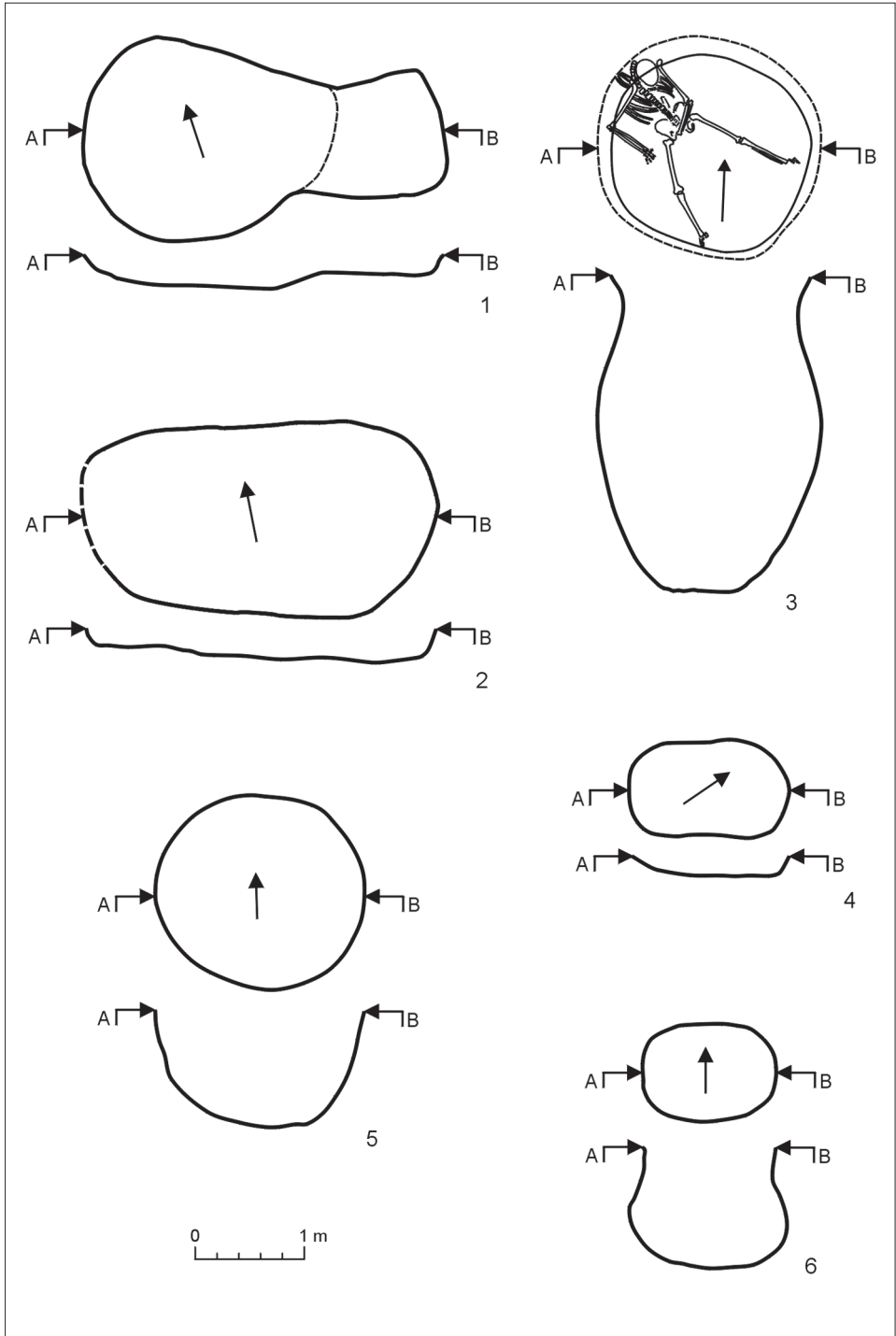
0,8–1,6 m². Aj tieto hodnoty nepriamo naznačujú, že objekt 4/78 nebol zrejme využívaný iba na skladovacie účely, ale možno aj na ďalšiu úpravu surovinových zložiek. K nim s veľkou pravdepodobnosťou patrili aj z výplne objektu získané vápenaté konkrétne s nízkym obsahom železa (obr. 8:9, 11, 13). Z toho možno usúdiť, že exempláre spomenutého druhu mohli byť v širšom okolí zámerne zhromažďované a následne zhodnocované prostredníctvom vtedajších technologických postupov.

Z tradične najpočetnejšie zastúpenej kategórie jamovitých objektov sú z pohľadu funkčného využitia bezproblémoví reprezentanti obilných zásobníc (objekty 5/77, 8/78, 11/78). Niet pochyb o tom, že ich zástupcovia z prvej vyčlenenej podskupiny boli z hľadiska objemu, primeranej hĺbky a sformovania jamy účelovo vyhlbení k dlhodobějšímu uskladňovaniu agroproduktov. Medzi tieto komodity s určitosťou patrili obilniny, pre ktoré zásobnice z vyhodnocovanej lokality poskytovali štandardné skladovacie pomery (Nekuda 2000, 102; Ruttkey 2002, 265). Bez experimentálneho overenia sa však z dnešného pohľadu nedá zodpovednejšie posúdiť miera vplyvu rozdielného sformovania jamovitých priehlbni k ich účelovosti. V Senci-Svätom Martine boli totiž tri varianty s rozdielnym prierezom i kubatúrou, doložené vždy iba v jedinom prípade (obr.3:3, 5, 6). V ich nepočetnej kolekcii svojimi parametrami dominuje objekt 5/75 s objemom 5 m³ (obr. 3:3). Podľa štandardných prepočtov by obilniny v ňom uskladnené postačovali k prežitiu komunity zloženej z cca 29 jedincov (Kudrnáč 1962, 693; Nekuda 2000, 196). Tento objekt je výnimočný aj z iného pohľadu. V hĺbke 123 cm od úrovne zistenia sa našiel skelet mužského jedinca vyššieho stredného veku (M-mat. II; určila A. Šefčáková, za čo jej na tomto mieste ďakujem). Počas predbežnej analýzy antropologického materiálu neboli preukázané také znaky, pre ktoré tento jedinec nemohol byť pochovaný na občinovej nekropole, ale bol dehonestujúcim spôsobom vŕhodený do sídliskového objektu (Hanuliak 2006, 378–380).

Do analyzovanej kategórie jamovitých objektov nesporne patria aj zástupcovia druhej podskupiny (objekty 4/77, 7/77, 14/77, 2/78). Pre ich vonkajšie znaky je príznačný plytkozahlbený a dĺžkovo pretiahnutý pôdorys vaňovitej formy (obr. 3:4). Metrické údaje dopĺňajú prvotnú charakteristiku o zahlbení do podložia v rozsahu 25–30 cm, maximálnu dĺžku 115–160 cm, šírku 75–105 cm a objem 0,3–0,5 m³. V spracúvanej kolekcii predstavuje výnimku iba objekt 14/77, ktorého pôdorys bol v západnej časti pozmenený účinkom druhotných činiteľov. Aj napriek tomu, že štandardne doložený základný tvar týchto objektov je identický s výzorom tzv. včasnostredovekých pražiacich jám (Ruttkey 2002, 378–380), v objektoch zo Senca-Svätého Martina chýbajú akékoľvek doklady po horení ohňa v ich výplni. Po zohľadnení týchto skutočností sa zdá byť pravdepodobnejšie ich využívanie na krátkodobé uskladňovanie najrôznejších druhov agroproduktov. Z možnej škály sa nedajú vylúčiť ani iné potravinové zložky a hodnotnejšie suroviny, ktoré boli na ostatných súvekých lokalitách z rurálneho prostredia umiestňované v jamách kruhovej dispozície (Hanuliak–Kuzma–Šalkovský 1993, 59; Hanuliak–Mináč–Pavúk 2008, obr. 3, 4, 6; Ruttkey 1999, 39). Jamy tohto typu však na prezentovanej lokalite chýbajú. Potreba uskladňovania vymenovaných komodít s určitosťou nechýbala.

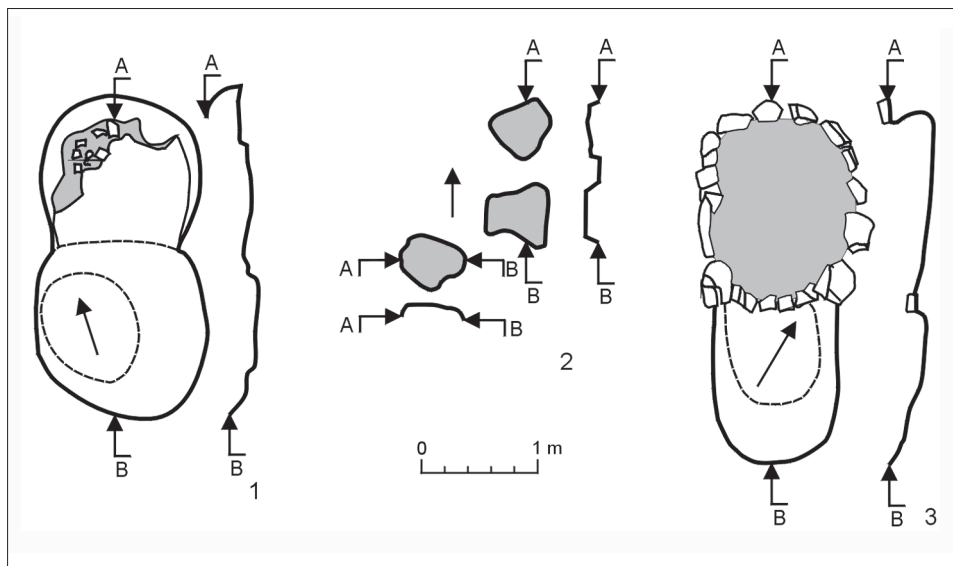
Ďalší variant s dĺžkovo pretiahnutou pôdorysnou dispozíciou reprezentujú objekty 3/77, 9/78, 10/78. Od predchádzajúcich vaňovitých objektov sa odlišujú v detailoch, ktoré nevznikli účinkom druhotných činiteľov. K nim patrí najmä rozdelenie ich pôdorysu na oválnu časť s mierne zošikmenými stenami a takmer rovným dnom. Jeho línia sa nachádza 30–60 cm od úrovne zistenia. K tomuto segmentu bola po nevýraznom stupňovitom odsadení pripojená plytšie zahlbená časť (obr. 3:1; Hanuliak 2007, 339, obr. 3:4). Celkový objem objektov dosahuje 0,7–0,9 m³, ktorý je v priemere vyšší ako u reprezentantov vaňovitej formy. Odlišnosti v pôdoryse presviedčajú o tom, že tieto špecifiká boli dotvorené už počas hĺbenia objektov, keď sa zohľadňoval spôsob ich zamýšľaného využitia.

Objekty kúreniskovej kategórie sa dajú takisto rozčleniť do dvoch podskupín. Do prvej z nich patria dve samostatne stojace pece (objekty 2/76, 5/78). K ich spoločným znakom patrí rozčlenenie základného tvaru na kúreniskovú časť, prekrytú kupolou a predpecný

Obr. 3. Senec-Svätý Martin, Za rybníkom. 1 – objekt 9/78; 2 – objekt 4/78; 3 – objekt 5/77; 4 – objekt 7/77; 5 – objekt 11/78; 6 – objekt 8/78 (podľa V. Mináča a K. Fűryovej).

Abb. 3. Senec-Svätý Martin, Hinter dem Fischteich. 1 – Objekt 9/78; 2 – Objekt 4/78; 3 – Objekt 5/77; 4 – Objekt 7/77; 5 – Objekt 11/78; 6 – Objekt 8/78 (nach V. Mináč a K. Fűryová).

Obr. 4. Senec-Svätý Martin, Za rybníkom. 1 – objekt 6/78; 2 – 1/77; 3 – objekt 2/76 (podľa V. Mináča a K. Fűryovej).
 Abb. 4. Senec-Svätý Martin, Hinter dem Fischteich. 1 – Objekt 6/78; 2 – 1/77; 3 – Objekt 2/76 (nach V. Mináč a K. Fűryová).

priestor (obr. 4:1, 3). Jeho úroveň klesá smerom ku kúrenisku. K variabilným charakteristikám zasa patrí oválny, resp. mierne podkovovitý pôdorys kúreniska, doplnený oválnym alebo kruhovitým tvarom predpecného priestoru. Podľa výmery kúreniska s plochou 1,8 a 1,3 m² a predpecných priestorov 1,4 a 1,7 m² bolo možné oboch reprezentantov pričleniť k stredne veľkým exteriérovým druhom pecí preskúmaných v Slovenskej Novej Vsi-Zelenči (Hanuliak–Mináč–Pavúk 2008, obr. 3, 5). Ako na tejto lokalite, tak aj v objekte 5/78 zo Senca-Svätého Martina sa nad kúreniskom zachovali zvyšky hlinenej kupoly, siahajúce do výšky 32 cm (obr. 4:1). Zdokumentované kamene malej veľkosti z povrchovej úrovne zrejme prekryli tento priestor až po strate primárnej funkcie pece.

V prípade objektu 2/76 nie je predstava o podobe kúreniskovej časti jednoznačná. Sporným momentom totiž zostáva spôsob jej prekrytia (obr. 4:3). Pre nedostatočné zachovanie potrebných prvkov možno iba uvažovať o konštrukcii známej aj z iných súvekých lokalít, hoci ani jednu z alternatív nemožno bezvýhradne prijať. Využívanie pertraktovaného objektu ako ohniska, obloženého po obvode stredne veľkými i malými lomovými kameňmi, spochybňuje profil zdokumentovaného kúreniska. V mieste jeho SSZ ukončenia sa totiž rysuje také zakrivenie stien, ktoré býva typické pre priestor prekrytý kupolou. Ak by bola táto časť využívaná ako otvorené ohnisko, stratil by svoj význam pripojený predpecný priestor. Ak by však bolo kúrenisko prekryté kupolou z lomových kameňov, chýba zdôvodnenie odstránenia tohto materiálu z najbližšieho okolia pece.

Druhú podskupinu z kúreniskovej kategórie objektov reprezentujú dve otvorené ohniská (objekty 1/77, 2/77). Doklady po nich sa zachovali v podobe 3–4 cm hrubých prepálených vrstiev hliny, vyvýšených 15–20 cm nad úroveň svetlosfarbeného podložia. Znamená to, že oheň v týchto prípadoch horel v 5–10 cm hlbokoj jame. Z niekdajšieho kúreniska, umiestneného akiste v oválnej priehlbni, sa v prípade objektu 2/77 zachoval zvyšok lichobežníkového tvaru s plochou 0,3 m². V objekte 1/77 išlo o tri ohniská ležiace v poloblúkovej pozícii. Analogická zostava sa zaznamenala v prípade objektov 109–111 na lokalite z Chľaby (Hanuliak 1989, 166, tab. II:4).

Materiálna kultúra

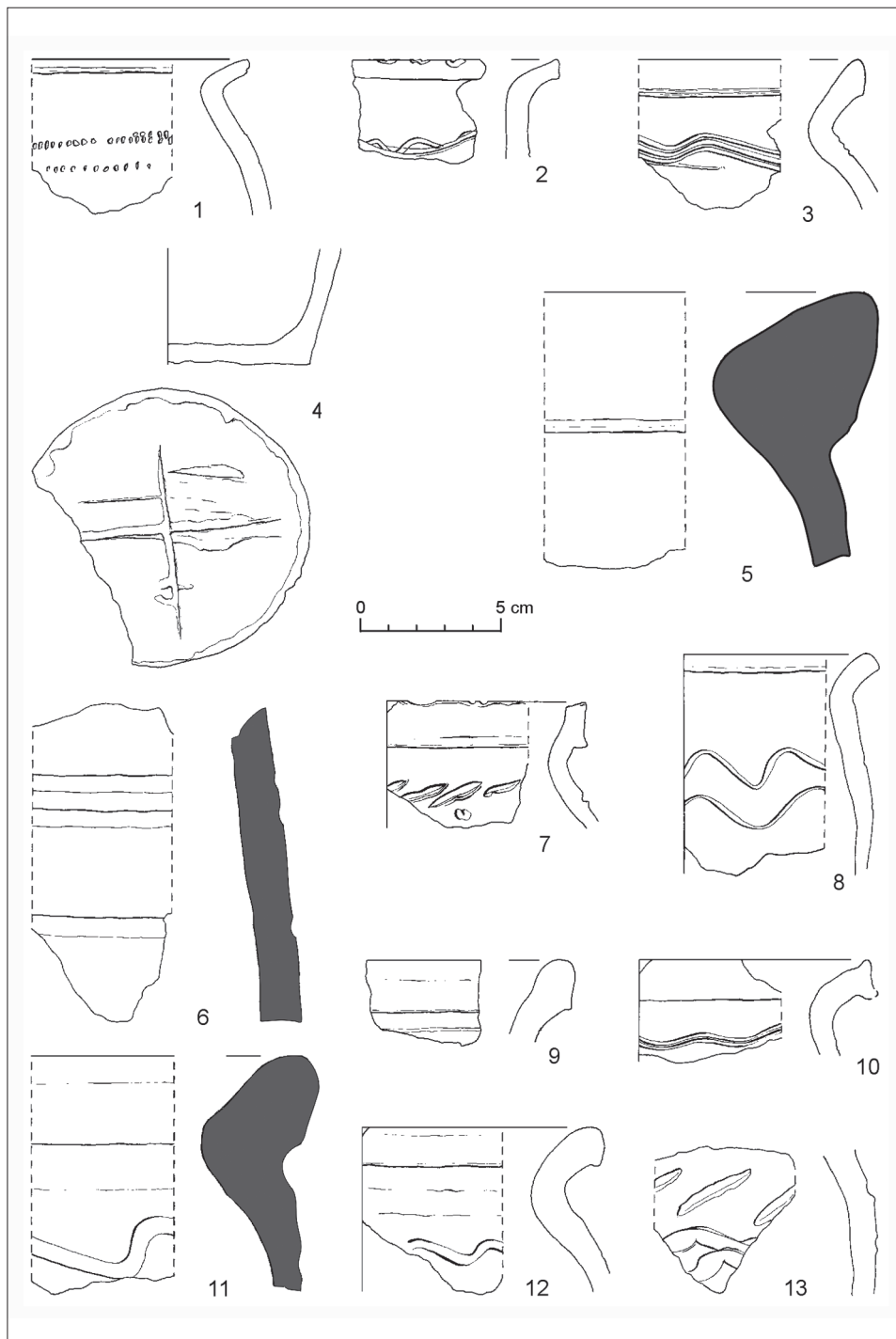
Reprezentanti tradičných zložiek materiálnej kultúry, získaní pri archeologickom výskume prezentovanej lokality, sú vo všeobecnosti málopočetní. Výnimkou nie sú ani keramické nádoby, zastúpené 296 exemplármi. Ich podpriemerná početnosť vynikne vtedy, ak sa dá táto hodnota do pomeru s počtom zdokumentovaných objektov. Na každý objekt následne pripadne iba cca 14 exemplárov, čo je nižšia početnosť, aká bola zaznamenaná na vrcholnostredovekých sídliskách z Beckova a Vlčkoviec (Hanuliak 2007, 342; Hanuliak–Varsík 2005, 154–155). Na rozdiel od predchádzajúcich lokalít sa v Senci-Svätom Martine získalo najviac reprezentantov keramického súboru z polozemnicových objektov, výrazne menej z kúreniskových a prekvapivo najmenej z jamovitých objektov. Uvedenú sporadickosť výskytu potvrdzuje aj skutočnosť, že viac ako 30 zástupcov zo všetkých vyčlenených kategórií pochádza iba z objektu 2/76, 1/78, 4/78. Z typologicko-chronologického aspektu najvýznamnejšia skupina črepov z ústia s okrajovou profiláciou ani v jedinom prípade nedosiahla reprezentatívny počet, stanovený na 21 kusov V. Nekudom (2000, 82). Sedem fragmentov tohto druhu sa získalo z dvoch objektov, po šesť exemplárov z iných dvoch objektov.

Značnú fragmentárnosť a úzku typovú škálu keramického súboru dokumentujú takisto iba dve v úplnosti zachované nádoby (obr. 6:7; 7:7). Ide o hrncovité exempláre súdkovitej a vajcovitej formy. Dominantné zastúpenie hrncovitých nádob (95,2 % prípadov) nie je prekvapivé v príslušnom chronologickom rámci. Z nich sú najpočetnejšie zlomky zo zdobených i nezdobených častí tiel doložených 185 exemplármi. Vypovedacie schopnosti tejto kolekcie sú oveľa nižšie, ako to býva v prípade fragmentov s okrajovou profiláciou z ústia, z ústia a podhrdlia. Avšak na 29 črepech nebola zaznamenaná akákoľvek rytá výzdoba. K prekvapivému zisteniu takisto patrí, že v súbore nemajú prevahu nádoby s priemerom ústia 14–18 cm ako na beckovskom a vlčkovskom sídlisku (Hanuliak 2007, 343; Hanuliak–Varsík 2005, 155), ale nádoby s priemerom ústia 19–27 cm. Tie tvoria diel s hodnotou 55,5 %.

K hrubostenným zásobniciam s obsahom tuhy v keramickej hmote patrí 11 zlomkov. Ide o dva črepy z ústia s priemerom 38 a 28 cm, osem exemplárov z tela a jeden z dna s priemerom 18 cm (obr. 5:5, 6, 11). Misovité tvary sú s veľkou pravdepodobnosťou doložené iba v troch prípadoch a našli sa v rozdielnych objektoch. Tieto zlomky majú malé rozmery, a preto chýba potrebná istota s ich jednoznačnejším pričlenením ku konkrétnemu typu. V každom prípade, v náznakoch zachytený sklon tela s okrajovou profiláciou vylučuje ich priradenie k hrncovitým nádobám.

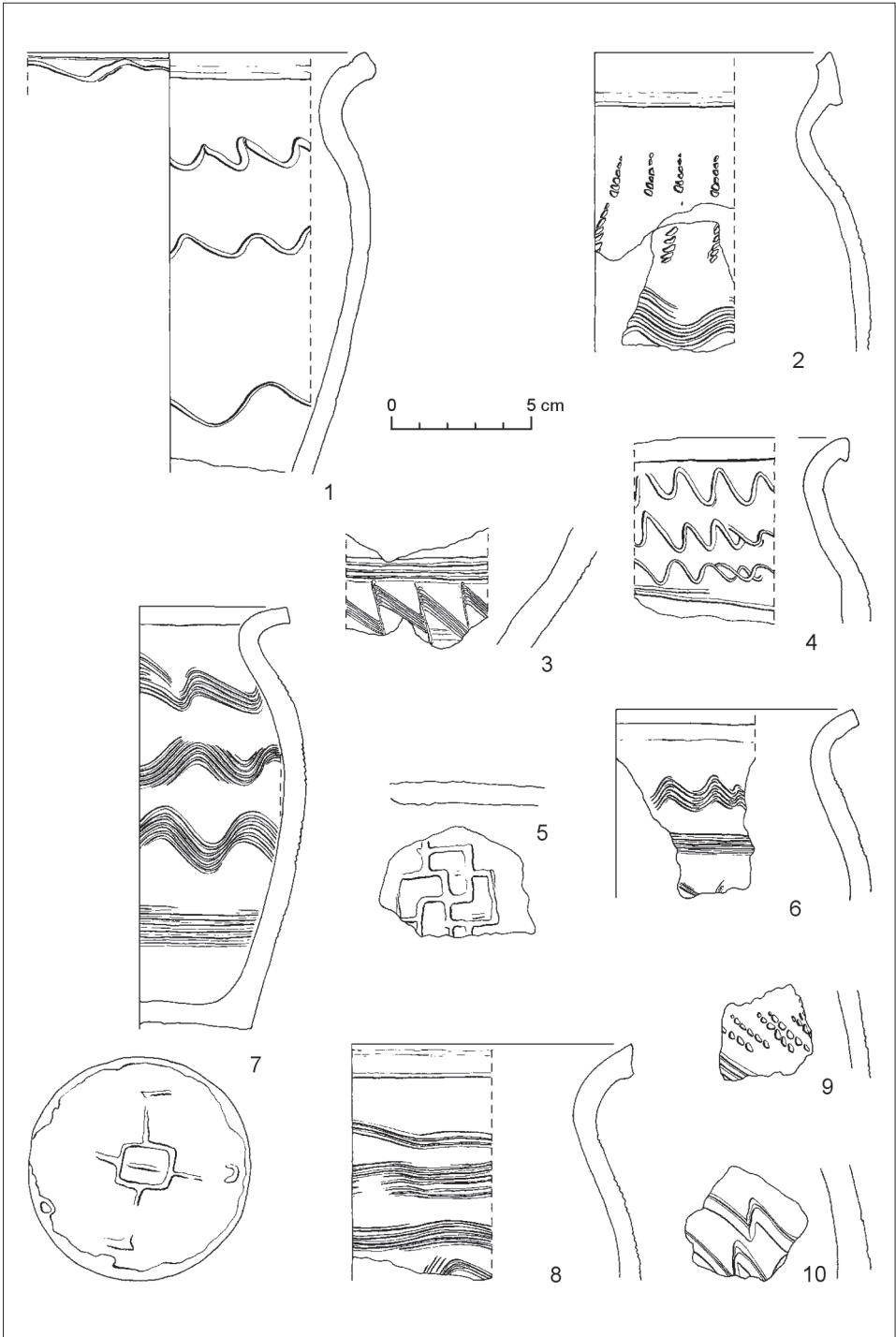
Zloženie keramickej hmoty bolo posudzované iba vizuálne, bez výsledkov exaktných analýz príslušných vedných odborov. Aj pri aplikovanej metóde bolo však možné zistiť premenlivý podiel drobných a stredne veľkých kamienkov, jemnozrnného i hrubozrnného piesku, striebritej i zlatistej sludy. Obsah grafitu nebol takisto vo všetkých prípadoch rovnocenný. V okrajovom fragmente z objektu 2/76 išlo napríklad o izolované veľké granule, zatiaľ čo v črepech z tela bol zistený jemný grafitový prach, primiešaný do hliny v primeranom množstve. Súčasťou keramickej cesta z okrajového zlomku z objektu 1/77 bol vysoký obsah tuhy jemnozrnnnej štruktúry, zatiaľ čo na povrch črepu bol obojstranne nanesený hlinitý poter červenkastej farby. Značný obsah tuhy sa zaznamenal aj v dvoch črepech z hrncovitej a jednej misovitej nádoby. Kvalita výpalu keramickeho riadu sa zdá byť primeraná. Chýbajú reprezentanti indikujúci nedostatočný výpal.

Rytá výzdoba sa zistila na 141 črepech z tiel, na 33 okrajových zlomkoch a dvoch spodných častiach s dnom. Pomer výzdobných motívov vyhotovených viaczubým hrebeňom i jednoduchých línií nanesených jednohrotým nástrojom je vcelku vyrovnaný (50,6 % a 44,8 % prípadov). Zatiaľ čo v prípade výzdoby vyhotovenej hrebeňom dominuje motív vlnovky (35,9 % prípadov; obr. 5:3; 6:2; 7:3) a vlnovky kombinovanej s horizontálnou líniou (32,7 % prípadov; obr. 6:3, 6, 7, 8; 7:4, 5), jednoduchá línia bola najčastejšie nanášaná v podobe vlnovky a špirálovej závitnice (obr. 5:2, 8, 11, 12; 6:1; 7:6, 7). Príbuzná proporcionalita (12,3 % a 13,9 % prípadov) sa postrehla aj v prípade zvislých, šikmých hrebeňovaných línií (obr. 6:2, 9) a v šikmých vrypoch (obr. 5:7, 13). Horizontálna línia vyhotovená radielkom sa postrehla

Obr. 5. Senec-Svätý Martin, Za rybníkom. Výber keramických nálezov. 1-3 - objekt 1/76; 4-6 - objekt 2/76; 7-8 - objekt 3/76; 9 - objekt 2/77; 10, 12, 13 - objekt 3/77; 11 - objekt 1/77.

Abb. 5. Senec-Svätý Martin, Hinter dem Fischteich. Auswahl an Keramikfunden. 1-3 - Objekt 1/76; 4-6 - Objekt 2/76; 7-8 - Objekt 3/76; 9 - Objekt 2/77, 10, 12, 13 - Objekt 3/77, 11 - Objekt 1/77.

Obr. 6. Senec-Svätý Martin, Za rybníkom. Výber keramických nálezov. 1, 2, 4 – objekt 5/77; 3, 5, 6, 8 – objekt 1/78; 7 – objekt 6/77; 9, 10 – objekt 4/78.

Abb. 6. Senec-Svätý Martin, Hinter dem Fischteich. Auswahl an Keramikfunden. 1, 2, 4 – Objekt 5/77; 3, 5, 6, 8 – Objekt 1/78; 7 – Objekt 6/77; 9, 10 – Objekt 4/78.

iba na podhrdlí a ôsmich črepech z tela jedinej nádoby, získanej z objektu 1/76 (obr. 5:7). Jediným reprezentantom plastickej výzdoby je hrotitá lišta nalepená na maximálnom vydatí nádoby z objektu 8/78 (obr. 7:3). Podľa hrúbky a zakrivenia tela nešlo o zásobnicu, ale skôr o misovitú formu hrncovitej nádoby (Hanuliak–Kuzma–Šalkovský 1993, tab. 142:2, 5).

Súčasťou keramického súboru bolo aj 33 diel predstavujúcich v súbore diel s hodnotou 11 %. Zatiaľ čo v kolekcii dominujú dná s plastickou značkou (9 exemplárov; obr. 5:4; 6:5; 7; 7:6), sporadickejšie sú rovné dná so stopami podsýpky, rovné hladké dná, konkávne vypuklé exempláre a iné s obvodovým prstencom. K výnimočným prípadom patrí kruhovitá jamka umiestnená v strede dna. Z dôvodov fragmentárneho zachovania analyzovanej kolekcie diel nie je možné zaznamenané typy plastických značiek detailnejšie porovnať s exemplármi z iných lokalít. Podstatné však je, že sa každý z motívov objavil na prezentovanom sídlisku iba v jedinom prípade. Na lokalite chýbajú exempláre identických značiek, ako aj ich reprezentanti s príbuzným motívom (Varadzin 2007, 38, 54).

Vo výplni preskúmaných objektov boli nájdené aj iné druhy predmetov materiálnej kultúry používané obyvateľmi tohto sídliska. Ich početnosť a typová škála je výrazne poddimenzovaná. K predmetom dennej potreby a nástrojom patria dva zlomky z nožov (obr. 8:7, 8), hrot železného šidla (obr. 8:3), kamenný brús (obr. 8:12) a hlinený praslen (obr. 8:4). Militária reprezentuje iba hrot šípa s tuľajkou a odlomenými spätnými háčikmi (obr. 8:1). K stavebným kovaniam patria zlomky kincov s plochou kruhovitou hlavicou (obr. 8:2, 5). Otázna je pôvodná funkčnosť nástroja nezisteného tvaru, ktorého drevená násada bola okutá hrubým prelamaným plechom (obr. 8:10). K prekvapivým nálezom nesporne patrí kompletne zachovaný exemplár krátkej kopy, nájdený na podlahe obytnej polozemnice 1/78 (obr. 8:14). Ide o veľmi cenný, k použitiu vhodný predmet, ktorý by v mieste uloženia akiste nezostal pri plánovanom opúšťaní tohto obydla. Nemenej prekvapivý je aj exemplár náušnice pochádzajúci z kúreniska pece 5/78 (obr. 8:6). Jej telo je vyhotovené z bronzového drôtu, jeden z koncov je kuželovite zvinutý. Zo sídliskovej vrstvy pochádzajú takisto poškodené exempláre nožov, deltoidného hrotu šípa, ktoré dopĺňajú kamenné brúsy a hlinený praslen.

Chronologické zaradenie osídlenia

Východiskovú pozíciu k datovaniu osídlenia spracúvanej lokality predstavuje analýza keramickej kolekcie. V prípade výzdobných motívov je napríklad dôležitý takmer vyrovnaný percentuálny pomer výskytu niekoľkých druhov motívov vyhotovených viaczubým hrebeňom a jednohrotým nástrojom (50,6 % a 44,8 % prípadov). Tento údaj upozorňuje na existenciu staršej fázy v stredovekom úseku osídlenia lokality, ktorá má úzky vzťah k hrnčiarskej výrobe z veľkomoravského obdobia. V opačnom prípade by sa hrebeňované motívy neskladali z tenkých, husto zoradených línií, niektoré vlnovky by zasa nemali zreteľný ľavostranný sklon (obr. 6:3, 6, 7, 8; 7:2, 5). Okrajové zlomky nádob sú bez výraznejšej profilácie spravidla jednoducho ukončené zaoblením, šikmým zrezaním či miernym prežlabením. V tektonike nádob dominujú hrncovité tvary vajcovitej formy s maximálnym vydatím v hornej tretine výšky. Súdkovitý tvar je výnimočný (obr. 6:7). Postrehnuté prvky vykazujú najviac styčných väzieb so znakmi doloženými v keramickej produkcii z 3. fázy osídlenia v Břeclavi-Pohansku (Macháček 2001, obr. 180–183), resp. s 3. keramickým typom nádob z Mikulčíc (Poláček 1995, obr. 11–12), zaradených do mladšieho úseku veľkomoravského obdobia.

Do tohto horizontu patrí aj črep zdobený hrotitou plastickou lištou (obr. 7:3). Jej analógická forma zdobila aj hrncovité tvary misovitej podoby z povľkomoravského úseku opevneného sídliska v Mužle-Čenkove (Hanuliak–Kuzma–Šalkovský 1993, obr. 142:2, 5). Do rovnakého časového rámca, t. j. do 9./10. – prvej polovice 10. storočia, patria aj príbuzné nádoby s plastickou lištou z Břeclavi-Pohanska (Macháček 2001, 209–210, obr. 184). V keramickej hmote dosiaľ uvedených exemplárov nebola zaznamenaná prímes tuhy. Aj samotná lišta sa odlišuje od nízkeho a zvislo hraneného mladšieho variantu, ktorý sa objavuje na grafitovej keramike, známej z územia dnešnej Moravy po polovici 10. storočia (Poláček 1999, 747, 757; Staňa 1998, 94–100).

Dosiaľ spomenuté keramické nádoby pochádzajú z piatich sídliskových objektov (tri polozemnice, dva jamovité objekty). Iste nie je náhodné, že v dvoch obydliach boli v SV nárožiacich vybudované pece z lomových kameňov, typovo blízke interiéroým vykurovaciám zo včasnostredovekého obdobia (obr. 2:1, 3). Na podlahe jednej z nich sa našiel aj funkčne využiteľný exemplár krátkej kopy – polokopy (obr. 8:14). Ide o formu s mierne vyklenutým chrbtom, ktorý je na ukončení šikmo sklonený k čepeli. Ostrie má rovnú líniu, trň je napojený pod uhlom 125°. Exempláre tohto poľnohospodárskeho nástroja s dĺžkou 28–38 cm a šírkou čepele do 2,8–3 cm sú na území českých krajín a Slovenska známe z depotov železných predmetov, patriacich rámcovo do 8.–10. storočia (Beranová 1980, 236; Bartošková 1986, 68). Kultúrno-chronologické zaradenie exemplára krátkej kopy zo Senca-Svätého Martina nespochybňujú ani poznatky získané v minulosti R. Müllerom (1975, 85) z územia dnešného Maďarska. S veľkomoravským horizontom osídlenia lokality s určitou súvisí aj bronzová náušnica s kuželovite stočeným koncom (obr. 8:6). Výskyt šperkov tohto typu v pohrebiskovom prostredí kulminoval počas mladšieho úseku veľkomoravského obdobia.

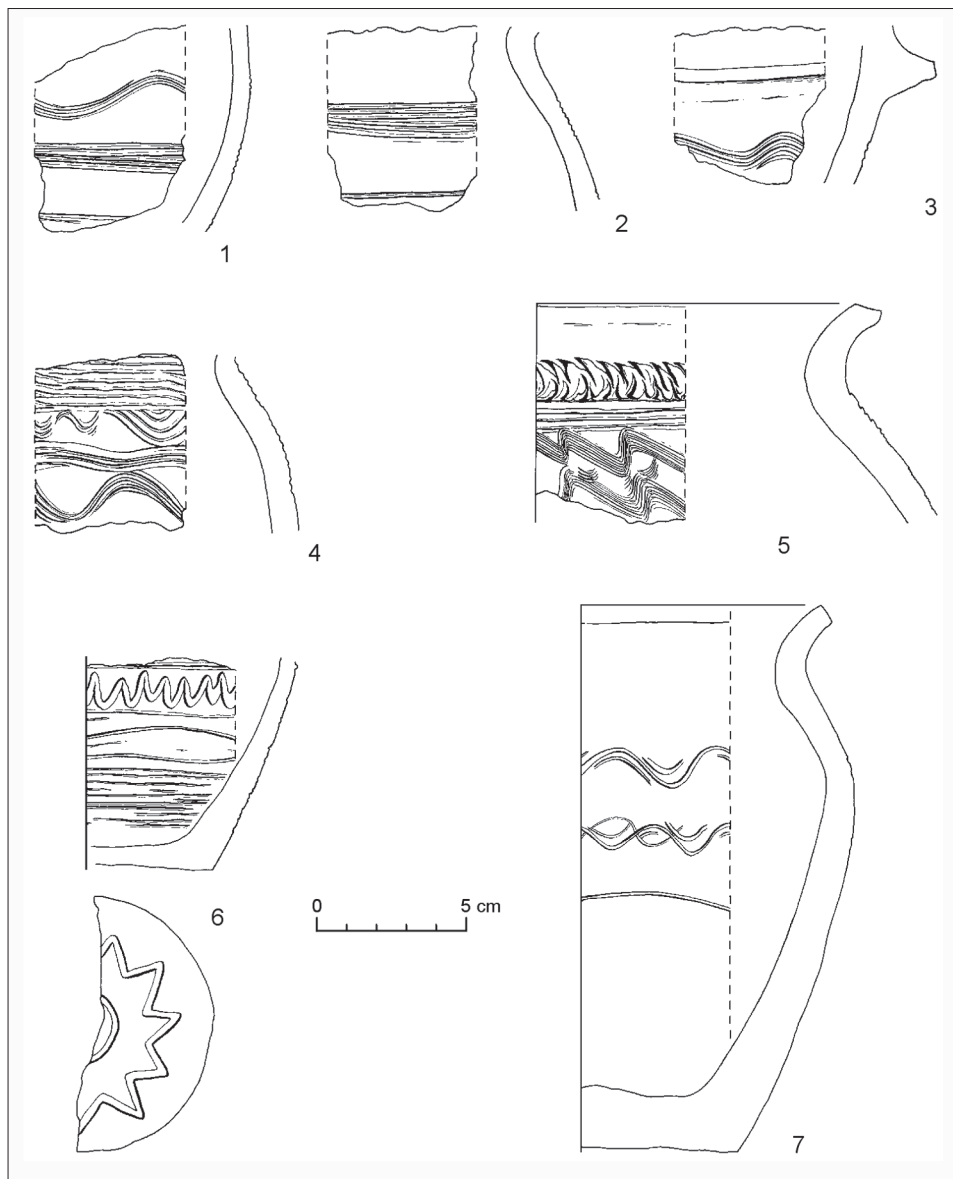
Z používania sa vytratili počas prvej polovice 10. storočia, pred nástupom masívneho používania klasického typu esovitých záušnic (Hanuliak 2004, 160–161). Opodstatnenosť tohto chronologického zaradenia neznižuje skutočnosť, že sa predmetný kus získal z chronologicky mladšieho objektu 5/78. Do jeho výplne sa dostal zrejme zo sídliskovej vrstvy dotvorenej počas staršej fázy osídlenia lokality. Rovnakým spôsobom bol do objektu 3/77 presunutý aj znefunkčnený hrot šipa veľkomoravskej proveniencie (obr. 8:1; Hanuliak 2004, 147–148).

Charakteristiku mladšej fázy osídlenia lokality opäť približuje kolekcia keramických nádob. Ide o exempláre získané z dvoch polozemnicových, deviatich jamovitých, štyroch kúreniskových objektov a žlabu. Vo výzdobe analyzovanej kolekcie narastá počet zlomkov zdobených jednodrotým nástrojom. Exempláre pokryté hrebeňovanou výzdobou ubúdajú. Niektoré z nich, späté so starším obdobím, sa do objektov dostali zo sídliskovej vrstvy. Pre mladšiu fázu osídlenia je typický hrebeňovaný dekór, vyhotovený hrubšími zubmi, umiestnenými na hrnčiarskom nástroji vo väčšom rozostupe (obr. 5:3; 6:1, 6; 7:4). K mladším a zriedkavo postrehnutým prvkom výzdoby patria vodorovne zoradené šikmé vrypy, šikmé či zvislé hrebeňované vpichy a horizontálne línie vyhotovené radielkom (obr. 5:1, 7, 13; 6:2, 9). V tektonike nádob sú častejšie súdkovité exempláre (obr. 5:2, 8; 6:7). Ukončenie okrajov býva výraznejšie prežliabnuté, aj keď šikmé i zvislé zrezanie zostáva bez výraznejších zmien.

Keramický inventár opísaného charakteru z prvotného pohľadu vykazuje vcelku plynulý vývojový prechod od staršej do mladšej fázy osídlenia lokality. K prijatiu a potvrdeniu platnosti tejto tézy chýbajú potrebné doklady. Ide najmä o také zložky, ktoré by preukázali nadväznosť oboch fáz bez hiátu v osídlení danej polohy v dĺžke niekoľkých decénií. Na území Slovenska totiž zatiaľ absentuje potrebná kolekcia kompletnejšie publikovaného a spoľahlivo chronologicky zaradeného materiálu z plošne odkrytých lokalít, kontinuálne používaných od konca 9. do polovice 12. storočia (Ruttikay 1999, 7–8, 11–12).

Z tohto dôvodu aj keramický inventár zo 17 objektov mladšieho horizontu možno iba rámcovo zaradiť do 11. – polovice 12. storočia. K potvrdeniu správnosti tohto datovania prispievajú dva okrajové črepy zo zásobníka s prímiesou tuhy v keramickej hmote (obr. 5:5, 11). Príznačný je ich kyjovite zhrubnutý, viac či menej obojstranne zrezaný profil vybiehajúcej časti. V jednom prípade sa pod dolným ukončením objavil hlbší žliabok. Tieto exempláre patria ku grafitovej keramike rakúskeho pôvodu, ktorá bola zhotovovaná a používaná od polovice 11. do 12. storočia (Fusek–Spišiak 2005, 310–313, obr. 17; Musilová 1988, 268–269, tab. I:3, 4; Scharrer–Liška 2007, 39–40, 42, obr. 9). Vzhľadom na rurálny charakter spracúvanej lokality je pre zaradenie predmetných zásobnicových nádob pravdepodobnejšie 12. storočie.

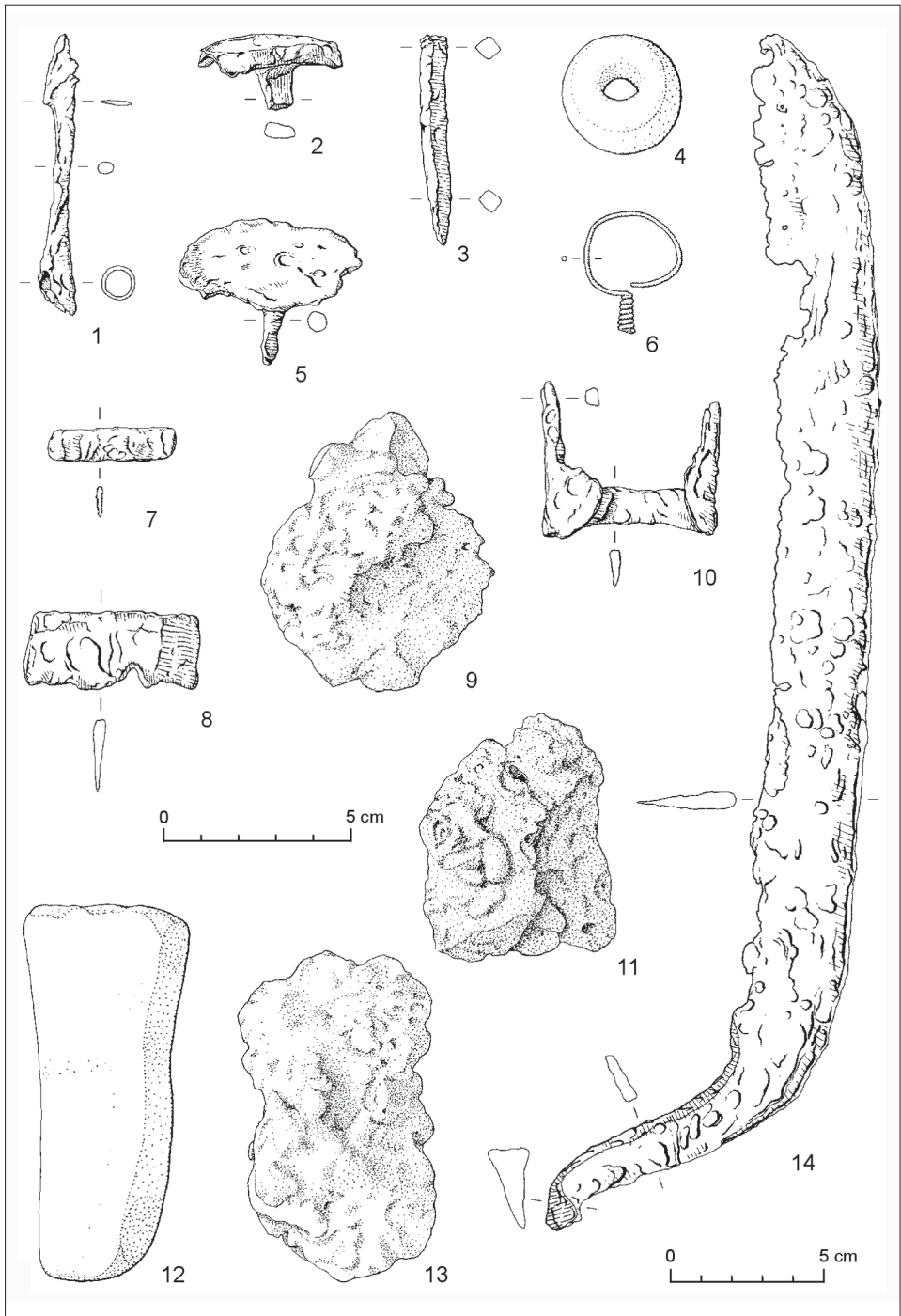
Zo siedmich objektov (jeden polozemnicový, tri jamovité, dva kúreniskové objekty a žlab) boli získané črepy s náznakom vyvinutejšej okrajovej profilácie. Tento prvok sa prejavuje vo výraznejšom prežliabnutí tradičného okraja, výnimočne aj širšieho manžeto-

Obr. 7. Senec-Svätý Martin, Za rybníkom. Výber keramických náleзов. 1-3 – objekt 8/78; 4 – objekt 9/78; 5 – objekt 12/78; 6 – objekt 11/78; 7 – objekt 13/78.

Abb. 7. Senec-Svätý Martin, Hinter dem Fischteich. Auswahl an Keramikfunden. 1-3 – Objekt 8/78; 4 – Objekt 9/78, 5 – Objekt 12/78; 6 – Objekt 11/78; 7 – Objekt 13/78.

vitého okraja, pričom sa objavuje nábeh k previsnutiu jeho spodnej línie (obr. 5:10; 6:2, 8). V iných prípadoch sa mierne previsnutá línia objavuje aj na zaoblených okrajoch (obr. 5:9, 12). Novým prvkom sú aj sporadicky doložené lievikovité ústia ostro napojené k hrdlu (obr. 5:3). Opísané prvky môžu v rámci málo diferencovanej keramickej kolekcie reprezentovať istú lokálnu osobitosť. Ak sú popritom aj prejavom mladšieho chronologického vývoja, muselo k nemu dôjsť najneskôr počas druhej tretiny 12. storočia. V spracúvanom súbore totiž chýbajú znaky, ktoré sú podľa M. Ruttkaya (1995, 565, obr. 6) príznačné v keramickej produkcii používanej od poslednej tretiny 12. storočia.

Obr. 8. Senec-Svätý Martin, Za rybníkom. Výber zvyšných druhov materiálnej kultúry. 1, 2 - objekt 3/77; 3, 4, 14 - objekt 1/78; 6, 10 - objekt 6/78; 5, 7, 8 - objekt 3/78; 9, 11, 13 - objekt 4/78; 12 - objekt 12/78.

Abb. 8. Senec-Svätý Martin, Hinter dem Fischteich. Auswahl der übrigen Arten der Sachkultur. 1, 2 - Objekt 3/77; 3, 4, 14 - Objekt 1/78; 6, 10 - Objekt 6/78; 5, 7, 8 - Objekt 3/78; 9, 11, 13 - Objekt 4/78; 12 - Objekt 12/78.

O existencii troch vyčlenených fáz osídlenia možno uvažovať aj podľa polohy objektov z dvoch priestorov v S II/78 (obr. 1). V rámci nich sa v tesnom susedstve ocitá žlab a šesť objektov. Takáto koncentrovaná prehustenosť nie je obvyklá na jednofázových vrcholno-stredovekých sídliskách z rurálneho prostredia. Ich areály sa naopak vyznačujú rozptýlenou formou rozmiestnenia objektov.

Doklady tohto druhu sa dajú získať predovšetkým na veľkoplošne prebádaných lokalitách. V rámci nich možno preukázať nielen priestorové vzťahy medzi objektmi, ale aj výstižnejším spôsobom priblížiť datovanie jednotlivých fáz a načrtnúť vnútornú chronológiu osídlenia. K náleziskám tohto druhu, žiaľ, nepatrí sídlisko zo Senca-Svätého Martina. Obmedzená výskumná plocha preskúmaná sondážnou metódou spolu s nízkym počtom objektov a zníženou kvalitou vypovedacích schopností materiálnej kultúry je schopná poskytnúť iba niektoré základné informácie všeobecného charakteru. Aj vďaka nim sa však získal oveľa komplexnejší obraz o predmetnej lokalite, aký bol dosiaľ známy.

Štúdia vznikla v rámci grantového projektu 2/0026/08 agentúry VEGA.

Literatúra

- BARTOŠKOVÁ, A., 1986: Slovanské depoty železných predmetů v Československu, Studie AÚ ČSAV v Brně, roč. XIII, sv. 2. Praha.
- BERANOVÁ, M., 1980: Zemědělství starých Slovanů. Praha.
- DOSTÁL, B., 1975: Břeclav-Pohansko IV. Velkomoravský velmožský dvorec. Brno.
- FUSEK, G., 2000: Torzo stredovekého sídliska v Bielovciach, *SlArch XLVIII*, 101–158.
- FUSEK, G.–SPIŠIAK, J., 2005: Vrcholnostredoveká grafitová keramika z Nitry-Šindolky. *Archeológia a mineralógia, SlArch LIII*, 265–332.
- HABOVŠTIAK, A., 1961: Príspevok k poznaniu našej nížinatej dediny v XI.–XIII. storočí, *SlArch IX*, 451–482.
- HANULIAK, M., 1989: Praveké, včasnodedinné a stredoveké osídlenie v Chľabe, *SlArch XXXVII*, 151–212.
- 2004: Velkomoravské pohrebiská na Slovensku. Pochovávanie na území Slovenska v 9.–10. storočí. Nitra.
- 2006: Výnimočné formy inhumácie v stredoveku a novoveku, *AH 31*, 371–385.
- 2007: Vrcholnostredoveká osada v Beckove, *AH 32*, 335–349.
- HANULIAK, M.–KUZMA, I.–ŠALKOVSKÝ, P., 1993: Mužla-Čenkov I. Osídlenie z 9.–12. storočia. Nitra.
- HANULIAK, M.–MINÁČ, V.–PAVÚK, J., 2008: Vrcholnostredoveká dedina zo Slovenskej Novej Vsi-Zelenča, *SlArch LVI*, 103–146.
- HANULIAK, M.–VARSÍK, V., 2005: Určujúce charakteristiky osídlenia vo Vlčkovciach, *SlArch LIII*, 133–168.
- HANULIAK, M.–VLADÁR, J., 2008: Velkomoravské sídlisko z Branča, *SlArch LVI*, 81–102.
- KUDRNÁČ, J., 1962: Otázka velikosti zázemí k výtživě člověka v době hradištní, *AR XIV*, 693–697.
- KUNA, M., 2005: Objekty a struktura obytného areálu. In: Kuna, M.–Profantová, N. a kol., *Počátky raného středověku v Čechách. Archeologický výzkum sídelní aglomerace kultury pražského typu v Roztokách*, 103–138. Praha.
- MACHÁČEK, J., 2001: Studie k velkomoravské keramice. Metody, analýzy a syntézy, modely. Brno.
- MINÁČ, V., 1978: Zisťovací archeologický výskum v obci Senec-Martin, *AVANS 1977*, 160–161.
- 1981: Slovanské sídlisko a stredoveká osada v Senci-Martine, *AH 6*, 487–497.
- MUSILOVÁ, M., 1988: Nález objektu z 11. stor. na Rudnayovom nám. č. 4 v Bratislave, *Pamiatky a príroda Bratislavy 10*, 266–287.
- MÜLLER, R., 1975: Datierung der mittelalterlichen Eisengerätfunde in Ungarn, *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae XXVII*, 59–102.
- NEKUDA, V., 2000: Mstěnice 3. Zaniklá středověká ves u Hrotovic. Raně středověké sídliště. Brno.
- PLEINEROVÁ, I., 1986: Březno: Experiment with building Old Slavic houses and living in them, *PA LXXVII*, 104–176.
- POLÁČEK, L., 1995: Altes Gliederungssystem der Mikulčicer Keramik. In: *Slawische Keramik in Mitteleuropa von 8. bis zum 11. Jahrhundert. Terminologie und Beschreibung*, ITM II (Poláček, L., Hrsg.), 131–202. Brno.
- 1998: Raná grafitová keramika a otázka osídlení Mikulčic, *AR LI*, 740–759.
- RUTTKAY, M., 1995: Príspevok k poznaniu stredovekej keramiky na juhozápadnom Slovensku, *AH 20*, 563–583.

- 1997: Vykurovacie zariadenia v domoch na ranostredovekých sídliskách západného Slovenska. In: Z praveku do stredoveku. Sborník k 70. narodeninám Vladimíra Nekudy, 237–249. Brno.
- 1999: Výskum stredovekých dedinských sídlisk na Slovensku (Stav a perspektívy), AH 24, 7–40.
- 2002: Mittelalterliche Siedlung und Gräberfeld in Bajč-Medzi kanálmi (Vorbericht), SlArch L, 245–322.
- SABJÁN, T., 1999: A veremház rekonstrukciója. In: Egy Árpád-kori veremház feltárása és rekonstrukciója, Mon. Hist. Budapestinensia X, 131–176. Budapest.
- SCHARRER-LIŠKA, G., 2007: Die hochmittelalterliche Grafitkeramik in Mitteleuropa und ihr Beitrag zur Wirtschaftsgeschichte. Mainz.
- STANA, Č., 1998: Die frühmittelalterliche Graphittonkeramik in Mittelmähren. In: Frühmittelalterliche Graphittonkeramik in Mitteleuropa. Naturwissenschaftliche Keramikuntersuchungen. ITM IV (Poláček, L., Hrsg.), 87–125. Brno.
- SZENTGYÖRGYI, V.–BUZÁS, M.–ZENTAI, M., 2000: Az Árpád-kori házak „nyele”. In: A népvándorláskor kutatóinak kilencedik konferenciája, 311–330. Eger.
- SZENTGYÖRGYI, V.–MEZEI, I.–BUZÁS, M., 2000: A halászkunyhó ujlenyomata. In: A népvándorláskor kutatóinak kilencedik konferenciája, 331–349. Eger.
- ŠALKOVSKÝ, P., 1998: Dedinský dom v stredoveku. In: Eudová architektúra a urbanizmus vidieckych sídiel na Slovensku z pohľadu najnovších poznatkov archeológie a etnografie, 9–36. Bratislava.
- 2007: Stredoeneolitické a včasnostredoveké sídlisko v Čataji, SZ AÜ SAV 42, 263–276.
- TAKÁCS, M., 1999: Lakóház-rekonstrukciók az Árpád-kori településben. In: Egy Árpád-kori veremház feltárása és rekonstrukciója, Mon. Hist. Budapestinensia X, 93–129. Budapest.
- VARADZIN, L., 2007: Značky na dnách keramických nádob ze Staré Boleslavi, AR LIX, 53–79.
- VIGNATIOVÁ, J., 1992: Břeclav-Pohansko II. Slovanské osídlení jižního předhrdí. Brno.
- ZACHAR, V.–MINÁČ, V., 1977: Stredoveká zaniknutá dedina v obci Senec-Martin, AVANS 1976, 296–297.

Zusammenfassung

Charakteristik der Siedlungen von der Wende des Früh- und Hochmittelalters in Senec-Svätý Martin

Der hier vorgestellte polykulturelle Fundort liegt am NO-Rand der Siedlung Senec-Svätý Martin. In den Jahren 1976-1978 wurde durch Sondagen ein Teil ihres zentralen Geländes mit einer Fläche von 450 m² freigelegt (Abb. 1). Zu der Zeit des Früh- und Hochmittelalters zählen 21 Objekte dreier Grundkategorien und eine Rinne.

Zur ersten Kategorie gehören vier Wohngrubenhäuser. Sie haben einen viereckigen bis rechteckigen 25-40 cm eingetieften Grundriss mit einer Fläche von 9,8-11,7 m². Zu ihrer Inneneinrichtung gehören ein Ofen mit einer Kuppel aus Lehm, ein aus Bruchsteinen gebauter Ofen (Abb. 2:1-3) und eine Vorratsgrube zur Lagerung von Lebensmitteln (Abb. 2:2). Die Längsachse der Grubenhäuser korrespondierte mit der leichten Neigung der hangartigen Umgebung (Abb. 1). Oberirdische Teile der analysierten Behausung sind keine erhalten geblieben. Ihr Aussehen haben wir aufgrund der erhaltenen Pfahlgruben nachgebildet (Abb. 2:1, 2). Demnach haben die Wände und ein von Stützsäulen getragenes zweihängiges Dach eine wichtige Rolle gespielt. Dank ihnen wurde die Erhöhung erzielt, die für eine vollwertige Nutzung der Innenraumfläche der Behausung durch Individuen in aufrechter Haltung nötig war. Der enge und kurze Vorsprung im Grundriss von Objekt 1/78 (Abb. 2:1) war nicht der Objekteingang. Er konnte zur Frischluftzufuhr für das Feuer im Ofen oder beim Austausch von beschädigten Dachsparren gedient haben. Zur zweiten Untergruppe gehören drei Wirtschafts-Produktions-Grubenhäuser. Ihre Fläche und Eintiefung sind geringer und Öfen fehlen (Abb. 2:4, 5; 3:2). Zur zweiten Objektkategorie zählen drei Getreidevorratsgruben mit verschiedenen Formen und Eintiefungen (Abb. 3:3, 5, 6). Die größte Getreidegrube hatte ein Volumen von 5 m³ und enthielt den Körper eines erwachsenen Mannes (M-mat. II; Abb. 3:3). Einer weiteren Untergruppe wurden vier flache Gruben mit wannenförmigem Grundriß (Abb. 3:4) und noch weitere drei Gruben mit abgestuftem Boden (Abb. 3:1) zugeordnet. Die Objekte dieses Typs wurden möglicherweise zur kurzfristigen Lagerung der verschiedensten Arten von Agrarprodukten genutzt. Zur letzten Kategorie der Siedlungsobjekte zählen zwei eigenständige Öfen mit Vorofengrube und Lehm- oder Steinkuppel (Abb. 4:1, 3) und zwei Feuerstellenöffnungen (Abb. 4:2).

Vertreter von am Fundort gefundener Sachkultur gibt es überaus wenig. Dabei bilden auch Keramikgefäße keine Ausnahme, die mit bloß 296 Exemplaren vertreten sind. Auf jedes Objekt entfallen im Durchschnitt lediglich ca. 14 Exemplare. Die meisten Exemplare stammen aus den Grubenhäusern, bedeutend weniger aus den Öfen und Feuerstellen und überraschenderweise am wenigsten aus den Vorratsgruben. Mehr als 30 Scherben stammen aus drei Objekten. Von den Gefäßen hatten die meisten topfartige Formen (95,2 % der Fälle). 11 Scherben gehören zu Graphitvorratsbehältern und drei Scherben stammen von schalenartigen Gefäßen. Die Gefäße waren mit einer Ritzverzierung versehen. Das Verhältnis zwischen mit einem mehrzinkigem Kamm angebrachten Ziermotiven und einfachen Linien, die mit einem Gerät mit einfacher Spitze aufgetragenen wurden, ist insgesamt ausgeglichen (50,6 % und 44,8 % der Fälle). Bei den mit einem Kamm angebrachten Verzierungen dominieren Wellenlinien (35,9 % der Fälle; Abb. 5:3;

6:2; 7:3), sowie Wellenlinien kombiniert mit einer horizontalen Linie (32,7 % der Fälle; Abb. 6:3, 6, 7, 8; 7:4, 5). Einfache Linien wurden am häufigsten in Form von Wellenlinien und Spiralen aufgetragen (Abb. 5:2, 8, 11, 12; 6:1; 7:6, 7). Eine vergleichbare Proportion (12,3 % und 13,9 % der Fälle) konnte auch im Falle senkrechter oder schräger Kammlinien (Abb. 6:2, 9) und schräger Ritzen (Abb. 5:7, 13) beobachtet werden. Mit einem Rädchen angebrachte horizontale Linien konnten nur bei den Scherben eines einzigen Gefäßes beobachtet werden (Abb. 5:7). Bei dem einzigen Vertreter einer plastischen Verzierung handelt es sich um eine Spitzleiste, die an der äußersten Ausbauchung eines Gefäßes aus Objekt 8/78 angeklebt war (Abb. 7:3). Bestandteil des keramischen Fundkomplexes waren auch 33 Böden, die in dem Komplex einen Wertanteil von 11 % darstellten. Bei ihnen dominieren Böden mit plastischer Marke (9 Exemplare; Abb. 5:4; 6:5, 7; 7:6). Die restlichen Arten der Sachkultur sind überaus sporadisch vertreten (Abb. 8).

Die Datierung der Besiedelung der Fundstätte basiert auf der Analyse der Keramikkollektion. Wichtig ist besonders der Charakter der Zierelemente und Ränderprofilierung. Diese Angaben weisen auf die Existenz der älteren Phase im mittelalterlichen Besiedelungsabschnitt der Fundstätte hin, die eine enge Beziehung zur Töpferproduktion aus der Zeit Großmährens hatte (Abb. 6:3, 6, 7, 8; 7:2, 5). In diesen Horizont gehört auch die mit der plastischen Spitzleiste verzierte Scherbe (Abb. 7:3). Die beschriebenen Funde stammen aus fünf Objekten. In den Horizont aus dem jüngeren Abschnitt der Zeit Großmährens gehört auch das Exemplar einer Kurz-Sense (Abb. 8:14). Die Bronzeohrringe mit kegelförmig gewickeltem Ende (Abb. 8:6) und die Pfeilspitze großmährischer Provenienz (Abb. 8:1) gelangten erst sekundär in die Verfüllung der jüngeren Objekte. Auf die Charakteristik der jüngeren Besiedelungsphase der Fundstätte mit 17 Siedlungsobjekten deutet wiederum die Kollektion der Keramikgefäße hin (Abb. 5:1–3, 7–10, 12, 13; 6:1, 2, 4, 6, 8–10; 7:6, 7).

Das keramische Inventar des hier beschriebenen Charakters weist auf den ersten Blick insgesamt einen fließenden Übergang der Entwicklung von der älteren zur jüngeren Besiedelungsphase der Fundstätte auf. Für eine Anerkennung dieser These fehlen jedoch die dazu notwendigen Belege. Dabei geht es vornehmlich um solche Komponenten, die darauf hindeuteten, dass beide Phasen in der Besiedelung der betreffenden Lage über die Dauer von mehreren Jahrzehnten ohne Hiatus aneinander angeknüpft hätten.

Aus diesem Grund läßt sich auch das keramische Inventar des jüngeren Horizontes womöglich nur grob dem Zeitraum 11. Jhd. – Mitte 12. Jahrhundert zuordnen. Zur Bestätigung der Richtigkeit dieser Datierung tragen zwei Scherben von den Rändern von Vorratsgefäßen bei (Abb. 5:5, 11). Die Existenz von ausgliederten Besiedelungsphasen kann auch anhand der Lage der Objekte zweier Areale in S II/78 (Abb. 1) in Betracht gezogen werden. In ihrem Rahmen befinden sich in dichter Nachbarschaft eine Rinne und sechs Objekte. Eine solch dichte Überkonzentration ist für einphasige mittelalterliche Siedlungen aus ländlicher Gegend ungewöhnlich, deren Areale sich umgekehrt durch eine gestreute Anordnung der Objekte auszeichnen.